

IN MEMORIAM MARIAN BISKUP (1922–2012)

Vasilijus Safronovas
Klaipėdos universitetas

2012 m. pavasarį iš Torunės atėjo nelaukta žinia apie balandžio 16 d. šį pasaulį palikusį Lenkijos akademiką Marianą Biskupą. Keliolikos monografijų ir daugybės straipsnių autorius, šaltinių publikacijų ir straipsnių rinkinių sudarytojas, M. Biskupas praėjusio šimtmečio pabaigoje buvo viena pagrindinių figūrų regioninės istoriografijos lauke, apėmusiame Prūsą ir Pomeraniją (Pamari), kitaip – Vakarų ir Rytų Prūsiją. 1992 m. įsteigus Klaipėdos universitete Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto veiklos pirmtaką – Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centrą, M. Biskupas talkino Centro mokslininkams užmezgant ryšius su kolegomis Lenkijoje, prisidėjo Klaipėdoje kaupiant Centro veiklai būtiną biblioteką ir, be viso to, beveik dešimtmetį įėjo į Eckhardo Mattheso, o vėliau Udo Arnoldo vadovaujamą Centro veiklą Baltijos jūros regione koordinavusią tarptautinę Mokslo tarybą.

Istorikas gimė 1922 m. gruodžio 19 d. Kujavijos regione esančiame Inovroclavo (lenk. *Inowrocław*) mieste, kuris iki Pirmojo pasaulinio karo priklausė Vokietijos imperijos Poznanės provincijai, o 1904 m. vokiškai buvo pervadintas Hohensalza. Šis, pagal 1921 m. surašymą, 23 tūkst. gyventojų turėjęs daugiakultūris miestas 1919 m. buvo prijungtas prie Lenkijos, bet Vokietijos valdymo pėdsakai jame dar buvo akivaizdūs. Po Antrojo pasaulinio karo M. Biskupas apsigyveno 37 km į šiaurės rytus nutolusioje Torunėje – pirmojoje Vokiečių ordino gyvenvietėje Kulmo žemėje, nuo kurios kadaise prasidėjo Ordino ekspansija į prūsų apgyvendintas žemes. Gyvenimo veiklos pradžia paribyje, kupiname lemtingų vokiečių ir lenkų istorijos įvykių, tikėtina, turėjo įtakos M. Biskupo apsisprendimui pasukti į istoriją. Juolab kad 1945 m. balandį Torunėje buvo naujai įsteigtas Mikalojaus Koperniko universitetas, kuriame jau rudenį iš pradžių kaip laisvasis klausytojas, o nuo 1946 m. kaip visateisis studentas jis pradėjo istorijos studijas (prieš tai per metus baigęs humanitarinės krypties suaugusiųjų licėjų).

Studijų metais darbštus jaunuolis buvo pastebėtas profesoriaus Karolio Górsčio (1903–1988), iki karo dirbusio Poznanės universitete, o tuo metu Torunėje dėjusio pagrindus Vokiečių ordino ir Pamario regiono istorinių tyrimų tradicijai. Pas K. Górski M. Biskupas 1948 m. apgynė magistrinį darbą apie vieną iš 1440 m. įsteigtos Prūsijos sąjungos kūrėjų Janą Cegenbergą. Netrukus darbas buvo paskelbtas¹ Torunės mokslo draugijos (*Towarzystwo Naukowe w Toruniu, TNT*) leidinyje „Zapiski TNT“. 1950 m. spalį, K. Górsčio vadovaujamas, M. Biskupas pateikė daktaro disertaciją „Kazimiero Jogailaičio požiūris į Gdanską Trylikos metų karo epochoje (1440–1466 m.)“. Po kelerių metų, tarpininkaujant K. Górskiui, disertacija buvo pristatyta Torunės mokslo draugijai ir, susiaurinus chronologines ribas, irgi išleista monografijos pavidalu šios draugijos mokslo darbų serijoje².

Šie pirmieji mokslinės karjeros žingsniai formavo aplinką, kurioje M. Biskupas išliks aktyvus visą likusį gyvenimą. Gdansko mokslo ir meno bičiulių draugijai bendradarbiaujant su Torunės mokslo draugija, pastarosios akiratyje anuomet jau figūravęs M. Biskupas 1953 m. parengė ir išleido studiją apie Gdansko kaperių laivyną Trylikos metų karo laikotarpiu³. Tuo pat metu kartu

¹ BISKUP, M. Jan Cegenberg współtwórca Związku Pruskiego 1390-1456. *Zapiski TNT*, 1949, t. 15, z. 1-2, cz. 1, s. 73-122; 1950, t. 15, z. 3-4, cz. 2, s. 27-78.

² BISKUP, M. *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzynastoletniej 1454-1466* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Rocznik 56 za rok 1951, zeszyt 1). Toruń, 1952.

³ BISKUP, M. *Gdańska flota kaperska w okresie wojny trzynastoletniej 1454-1466*. Gdańsk, 1953.

su mokytoju K. Górskiu jis pradėjo rengti vieną pagrindinių su Torunės mokslo draugija susietų savo gyvenimo projektų, kuris buvo užbaigtas tik XX a. paskutiniame dešimtmetyje, talkinant M. Biskupo žmonai, irgi istorikei ir archyvistei, be kita ko, Vilniuje gimusiai Irenai Janosz-Biskupowai (1925–2011). Tai buvo daugiatomis šaltinių rinkinys, „Karališkosios Prūsijos luominių susirinkimų dokumentai“⁴, kuriuo buvo pratęstas XIX a. pabaigoje Maxo Toeppeno ir Franzo Thunerto pradėtas darbas⁵. 1955 m. pasirodžius pirmajam šio šaltinių rinkinio tomui, M. Biskupas tapo draugijos nariu, 1965 m. – jos generaliniu sektoriumi, o 1983 m., po aštuoniolikos metų einant pastarąsias pareigas, buvo išrinktas prezidentu ir vadovavo Torunės mokslo draugijai iki pat 2004 m. Be to, 1959 m. jis perėmė vadovavimą ir prieš dešimtmetį jo pirmąjį mokslinį tyrimą paskelbusiam draugijos ketvirtiniam leidiniui „Zapiski Historyczne“, kuris, iki 1955 m. leistas „Zapiski TNT“ pavadinimu, buvo pirmasis mokslinis žurnalas, lenkų kalba 1908 m. pradėtas leisti tuometinėje Vakarų Prūsijoje. M. Biskupo, kuris buvo žurnalo vyriausiasis redaktorius daugiau kaip keturis dešimtmečius, pastangomis jis virto vienu geriausių Lenkijos istorijos periodinių leidinių, kurio tematikos laukas per tą laiką buvo išplėstas nuo Pomeranijos ir Prūsijos istorijos iki rytinio ir pietinio Baltijos regiono istorijos⁶.

Reikia pasakyti, kad Vokiečių ordino ir Lenkijos santykių tema, nuo kurios mokslinę veiklą pradėjo M. Biskupas, pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lenkijoje buvo politizuota. Neigiamo Vokiečių ordino įvaizdžio palaikymas ir lenkiškųjų pradų iškėlimas buvo politiškai subordinuotas „Susigrąžintųjų žemių“ arba „Vakarinių ir Šiaurinių žemių“ ideologijai, kurios vienas šalininkų, istorikas Zygmuntas Wojciechowski (1900–1955), Poznanėje 1945 m. įsteigė vadinamąjį Vakarų institutą (*Instytut Zachodni*). Šios Lenkijos Liaudies Respublikos valdžios palaikomos mokslinių tyrimų institucijos užduotis kelis pirmuosius pokario dešimtmečius iš esmės buvo moksliniais argumentais pagrįsti prie Lenkijos naujai prijungtų buvusių Vokietijos teritorijų integravimą. Neatsitiktinai Lenkijos istorikų, kurie užsiėmė Vakarų Prūsija, arba Pamariu, ir Varmija, tyrimuose pokariu dominavo orientavimasis į XV a. vidurio – XVIII a. pab. laikotarpį, kai tas regionas priklausė Lenkijai; tų, kurie užsiėmė Mozūrija, tyrimuose savo ruožtu dominavo XIX–XX a. periodas, kai Mozūrijoje suaktyvėjo lenkų veikla⁷. Neatsitiktinai ir M. Biskupas savąją mokslininko karjerą pradėjo nuo Trylikos metų karo, lėmusio Pamario ir Varmijos atitekimą Lenkijai, tyrimų. Be to, mokslo darbuotojo veiklą, po to, kai nustojo studijų metais uždarbiauti dėstydamas Torunės sodininkystės valstybiniame licėjuje, M. Biskupas 1951 m. pradėjo būtent Vakarų institute. Tačiau jau 1953 m. jis perėjo dirbti į Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institutą. Tikėtina, kad šį darbovietės pakeitimą lėmė asmeninės M. Biskupo savybės, ypač pasireiškusias siekais, pernelyg nekreipiant dėmesio į ideologinius postūmus, užsiimti korektiškais tyrimais, kurių esmę jam pačiam, regis, visų pirma sudarė istorijos šaltinių paieška, analizė, leidyba.

⁴ *Akta Stanów Prus Królewskich*. Wyd. K. GÓRSKI, M. BISKUP: T. I (1479-1488). Toruń, 1955; T. II (1489-1492). Toruń, 1957; T. III, Cz. 1 (1492-1497), Cz. 2 (1498-1501). Toruń, 1961-1963; Wyd. M. BISKUP przy współpracy K. GÓRSKIEGO: T. IV, Cz. 1 (1501-1504), Cz. 2 (1504-1506). Toruń, 1966-1967; Wyd. M. BISKUP: T. V, Cz. 1 (1506-1508), Cz. 2 (1508-1511), Cz. 3 (1511-1512). Warszawa-Poznań, 1973, 1974; Warszawa-Poznań-Toruń, 1975; Wyd. M. BISKUP, I. JANOSZ-BISKUPOWA: T. VI (1512-1515). Warszawa-Poznań-Toruń, 1979; T. VII (1516-1520). Warszawa-Poznań-Toruń, 1986; T. VIII (1520-1526). Warszawa-Toruń, 1993.

⁵ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Hrsg. von M. TOEPPEN. 5 Bände. Leipzig, 1878-1886; *Akten der Ständetage Preussens, Königlichen Adels. (Westpreussen)*. Bd. 1: 1466-1479. Hrsg. von F. THUNERT. Danzig, 1896.

⁶ Plg. SAMSONOWICZ, H. Marian Biskup i „Zapiski Historyczne”. *Zapiski Historyczne*, 2007, t. 72, z. 2-3, s. 77-79.

⁷ Plg. HACKMANN, J. *Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landeshistorie als Beziehungsgeschichtliches Problem* (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, Bd. 3). Wiesbaden, 1996, S. 277.

Veiklą Istorijos institute M. Biskupas pradėjo Istorijos atlaso skyriuje. Čia dirbo palyginti neutralioje istorinės geografijos srityje, per daug nenutoldamas nuo savojoje interesų sferoje buvusio regiono. Su šiuo gyvenimo veiklos epizodu yra susijęs kartu su Andrzejumi Tomczaku parengtas tyrimas „XVI a. antrosios pusės Pamario vaivadijos žemėlapiai“, kuriame yra lokalizuota Karališkosios Prūsijos žemėvalda ir bažnytinių parapijų tinklas konkrečiu laikotarpiu, bei to paties laikotarpio žemės valdų Kulmo ir Marienburgo vaivadijose istorinių ir kartografinių šaltinių rinkinio paskelbimas⁸. Abu veikalai, beje, vėlgi buvo publikuoti Torunės mokslo draugijos darbų serijoje.

Tai nėra atsitiktinumas, kadangi su Torune M. Biskupą ir toliau siejo stipriausi ryšiai. 1957 m. habilitavęsis Varšuvoje su veikalu politiškai gana aktualiai skambėjusia antrašte „Rytinio Pamario susijungimas su Lenkija XV a. viduryje“⁹, tais pačiais metais istorikas pradėjo dėstytojo karjerą Torunės Mikalojaus Koperniko universitete, kurią baigė 1972 m., 1958 m. tapdamas docentu, 1961 m. – neordinariniu profesoriumi, o 1971 m. – ordinariu profesoriumi. Be to, M. Biskupas liko dirbti ir Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institute, tačiau 1958 m. perėjo į šio instituto Pamario istorijos skyrių, kurį Poznanėje 1953 m. įkūrė ir kuriam iki 1986 m. vadovavo ilgiems dešimtmečiams M. Biskupo bendradarbiu tapsiantis Gerardas Labuda (1916–2010). M. Biskupas, po G. Labudos perėmęs vadovavimą šiam skyriui (iki 1992 m.), dirbo „Rytų Pamario istorijos kabinetu“ (lenk. *Pracownia Historii Pomorza Wschodniego*) vadintoje skyriaus kontoroje Torunėje (tokia kontora veikė ir Gdanske, kurį laiką – ir Ščecine). Kartu su G. Labuda jis formavo Pamario regioninės istorijos socialistinėje Lenkijoje tyrimų tradiciją, kuri, skirtingai nei toji, kurią gynė Z. Wojciechowski, ne tiek teikė pirmenybę sąsajoms su nacionaline istorija, kiek siekė atskleisti regioninę specifiką, ir pastaroji buvo tiriama aukštu istoriografiniu lygiu, toli gražu nenusileidžiant iki kraštotyrimo pažinimo. Tiesa, pats Pamario regiono, tokio, kaip jį apibrėžė G. Labuda, t. y. apėmusio teritoriją nuo Oderio iki Nemuno¹⁰, sampratos atsiradimas turėjo parodyti, kad visai šiai teritorijai sąryšiai su užnugaryje buvusia Lenkija visuomet buvę naudingiausi. Tokia samprata pirmiausia buvo realizuojama 7–8-ojo dešimtmečių sandūroje, vadovaujant G. Labudai, pradėtoje leisti (ir iki šiol Pamario ir Baltijos šalių istorijos skyriuje leidžiamoje) kapitalinėje daugiatomėje sintezėje „Pamario istorija“, kurios pirmuosiuose tomuose¹¹ M. Biskupas buvo vienas pagrindinių autorių. Tokią sampratą įgyvendino ir regioninei istorijai skirti moksliniai žurnalai, leisti Grudzionde, Elbinge, Inowroclave, kuriuose M. Biskupas užėmė mokslinio redaktoriaus (*Rocznik Grudziądzki*, 1960–1970 m.) arba vyr. redaktoriaus (*Rocznik Elbląski*, 1961–1985 m.; *Ziemia Kujawska*, nuo 1963 m.) vietą. Ją įgyvendino ir daugybė nedidelių miestų praeičiai skirtų straipsnių rinkinių, kurių sudarytojas ir mokslinis redaktorius buvo M. Biskupas¹². Galiausiai regioninius

⁸ BISKUP, M.; TOMCZAK, A. *Mapy województwa Pomorskiego w drugiej połowie XVI w.* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Rocznik 58 za rok 1953, zeszyt 1). Toruń, 1955; BISKUP, M. *Rozmieszczenie własności ziemskiej województwa chełmińskiego i malborskiego w drugiej połowie XVI w.: mapa i materiały* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Rocznik 60 za rok 1955, zeszyt 2). Toruń, 1957. Šie tyrimai buvo apibendrinti „Lenkijos istorijos atlaso“ pirmajame tome: *Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*. Oprac. M. BISKUP, red. S. HERBST. Cz. 1-2 (Atlas historyczny Polski. Seria B: Mapy przeglądowe. T. 1). Warszawa, 1961.

⁹ Darbas paskelbtas kaip monografija: BISKUP, M. *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*. Warszawa, 1959.

¹⁰ Apie tai žr.: HACKMANN, J. Gerard Labudas Konzeption der Geschichte Pommerns. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, 1993, Bd. 41, S. 109-134.

¹¹ *Historia Pomorza: opracowanie zbiorowe*. T. 1: *Do roku 1466*. Cz. 1-2. Red. G. LABUDA. Poznań, 1969-1972; T. 2: *Do roku 1815*. Cz. 1: *1464/66-1648/57*. Red. G. LABUDA. Poznań, 1976.

¹² *Koronowo: zarys dziejów miasta*. Red. nauk. M. BISKUP. Bydgoszcz, 1968; *Dzieje Chełmna i jego regionu: zarys monograficzny*. Red. M. BISKUP. Toruń, Poznań, 1968; *Dzieje Szubina: praca zbiorowa*. Red. M. BISKUP. Poznań, 1974; *Dzieje Inowrocławia*. T. 1–2. Red. M. BISKUP. Warszawa, Poznań, 1978–1982; *Toruń dawny i dzisiejszy: zarys dziejów*. Red. M. BISKUP. Warszawa, Poznań, 1983.

tyrimus vainikavo jau po 1991 m. parengta dvitomė trijų dalių Bydgoščiaus istorija¹³ bei trijų tomų, šešių dalių Torunės istorija¹⁴ – abi apimančios laikotarpį nuo miesto įsteigimo iki 1945 m.

Paties M. Biskupo tyrimų interesų sritis 7–8-ojo dešimtmečių sandūroje nesmarkiai keitėsi. Dar studijų metais pradėjęs tyrinėti Lenkijos ir Vokiečių ordino santykius Trylikos metų kare ir įvairius su šiuo karu, po kurio, kaip minėta, Karališkoji Prūsija ir Varmija atiteko Lenkijai, susijusius aspektus, savuosius tyrimus M. Biskupas apibendrino 1967 m. išleistoje kapitalinėje studijoje „Trylikos metų karas su Vokiečių ordinu“¹⁵. Beveik iš karto po to jis ėmėsi temos, kuri pelnė M. Biskupui pripažinimą toli už Lenkijos ribų – Varmijos kanauninko ir astronomo Mikalojaus Koperniko asmenybės. Šį susidomėjimą, galima sakyti, paskatino M. Koperniko 500-ųjų gimimo metinių sukaktis 1973 metais. Monografijoje Trylikos metų karo tema, apibendrinusioje ligtolinių tyrimų rezultatus, M. Biskupas daugiausia rėmėsi šaltiniais iš Lenkijos archyvų (taip pat atskirais dokumentais iš Getingeno, Vienos, Merzeburgo archyvų), tuo tarpu ruošiantis M. Koperniko sukakčiai, jis, paskatintas istoriko Aleksanderio Birkenmajerio (1890–1967) idėjos, ėmėsi rengti visų žinomų šaltinių M. Koperniko veikai atskleisti registrą ir tuo tikslu nuo 1967 m. leido laiką studijuodamas šaltinius, be Lenkijos, Švedijos (Upsalos ir Stokholmo), Vokietijos Federacinės Respublikos (Getingeno, Niurnbergo, Miuncheno), Vokietijos Demokratinės Respublikos (Gotos), Vengrijos (Budapešto) ir, talkinamas K. Górsio, Italijos (Vatikano, Feraros, Bolonijos) archyvuose ir bibliotekose, kruopščiai tikrindamas visą astronomo rankraštinių palikimą, jau paskelbtus jo tekstus ir kartu užsiimdamas naujų dokumentų paieška. Kol buvo vykdomas šis darbas, 1970 m. M. Biskupas parengė spaudai ir pirmąkart lotynų ir lenkų kalbomis paskelbė istorinės vertės turintį visą M. Koperniko rankraštį „Apleistų žemių apgyvendinimas“, kurį sudaro M. Koperniko pastabos apie jo, kaip Varmijos kapitulos valdų administratoriaus, veiklą formuojant žemėvaldą Varmijoje 1516–1521 m.¹⁶ Kitais metais pasirodė dar vienas darbas, atskleidžiantis M. Koperniko visuomeninę veiklą jo gyvenimo Frauenburge (lenk. *Frombork*) laikotarpiu. Jame buvo paskelbta per 20 iki tol nežinotų dokumentų¹⁷. Galiausiai jubiliejiniiais 1973-iaisiais lenkų ir anglų kalbomis pasirodė vadinamasis „Regesta Copernicana“, kuriame M. Biskupas chronologiškai suregistravo ir aprašė 515 (variante anglų kalba 520) tuo metu žinomų su M. Koperniko biografija ir veikla susijusių pirminių šaltinių iš 1448–1550 m. laikotarpio¹⁸.

Be to, domėjimosi M. Koperniko laikotarpiu, 1971 m., buvo paskelbta populiariai parašyta istoriko knygutė apie visuomeninę M. Koperniko veiklą, kuri po metų pasirodė ir vokiečių kalba¹⁹, o kartu su mokslo ir astronomijos istoriku Jerzy’iu Dobrzyckiu (1927–2004) M. Biskupas parengė dar vieną patraukliai parašytą nedidelio formato knygą – M. Koperniko biografiją, kuri 1972 m. Varšuvoje buvo išleista lenkų, rusų ir anglų kalbomis, o per 1973–1983 metus Vokietijos Demo-

¹³ *Historia Bydgoszczy*. T. 1–2. Red. nauk. M. BISKUP. Warszawa, Poznań, 1991; Bydgoszcz, 1999–2004.

¹⁴ *Historia Torunia*. T. 1–3. Red. M. BISKUP. Toruń, 1992–2006.

¹⁵ BISKUP, M. *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim, 1454-1466*. Warszawa, 1967.

¹⁶ *Mikolaja Kopernika Lokacje lanów opuszczonych* (Ośrodek badań naukowych im. Wojciecha Kełczyńskiego. Rozprawy i materiały, Nr. 31). Wyd. M. BISKUP. Olsztyn, 1970.

¹⁷ BISKUP, M. *Nowe materiały do działalności publicznej Mikolaja Kopernika z lat 1512-1537* (Studia i materiały z dziejów nauki polskiej. Serija C, Nr. 15). Warszawa, 1971.

¹⁸ *Regesta Copernicana* (Studia Copernicana, 7). Oprac. M. BISKUP. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1973; *Regesta Copernicana: Calendar of Copernicus Papers* (Studia Copernicana, 8). Ed. by M. BISKUP. Wrocław, 1973.

¹⁹ BISKUP, M. *Działalność publiczna Mikolaja Kopernika*. Toruń, 1971; BISKUP, M. *Nicolaus Copernicus im öffentlichen Leben Polens*. Toruń, 1972.

kratinėje Respublikoje sulaukė net keturių laidų²⁰. Galima sakyti, kad pastaroji biografija kartu su „Regesta Copernicana“ tapo tam tikru Lenkijoje paminėto M. Koperniko 500-mečio pasauliui pasiūstu ženklu, kurį kuriant M. Biskupas suvaidino vieną reikšmingiausių vaidmenų.

Nieko nuostabaus, kad su M. Koperniku susijęs veiklos epizodas istoriko mokslinei karjerai davė stiprų šuolį. Nuo 1973 m. būtent M. Biskupas penkerius metus vadovavo Lenkijos istorikų draugijai, kurios nereguliarūs suvažiavimai jo vadovavimo metu tapo rengiami kas penkerius metus. 1974 m. rugsėjo 9–12 d. toks suvažiavimas, pavadintas „Prie šiandienos ištakų. Visuomenės ir kultūros istorija“ įvyko ne kur kitur, o Torunėje. 1970 m. M. Biskupas tapo Karališkosios istorinės komisijos Skandinavijos istorijos šaltiniams rengti Stokholme nariu, 1978 m. – Tarptautinės mokslo istorijos akademijos Paryžiuje nariu. Be viso to, jau 8-ajame dešimtmetyje jis vienas pirmųjų ėmė megzti kontaktus su Vokiečių ordino laikotarpį tyrinėjančiais istorikais Tarybų Sąjungos „Pabaltijo“ respublikose, įskaitant ir Lietuvą. Kaip ekspertas jis dalyvavo ir Bendrosios vokiečių ir lenkų vadovėlių komisijos, kurioje Lenkijos ir Vakarų Vokietijos istorikai tarėsi dėl to, kaip traktuoti istoriją, kad tai būtų priimtina abiem pusėms, veikloje. Toji komisija buvo įsteigta 1972 m. prie UNESCO organizacijos, vykdančios 1970 m. Lenkijos ir Vokietijos tarpvalstybinę sutartį.

Šis dviejų geopolitinių blokų istorikų bendravimo erdvėje unikalus junginys Varšuvoje 1973 m. rugsėjį suorganizavo bendrą konferenciją, kurioje susibūrusi ekspertų grupė 1974 m. rugsėjo 20–22 d. Torunėje surengė jau specializuotą istorikų konferenciją, skirtą Vokiečių ordino istorijos vaizdavimui istorijos vadovėliuose²¹. Tuomet gimusios diskusijos tarp Vokiečių ordino laikotarpį tyrinėjančių istorikų Vokietijoje ir Lenkijoje per daugiau kaip dešimtmetį iš esmės leido išlaisvinti šią temą nuo politinių implikacijų²². Būtent tose konferencijose mezgėsi M. Biskupo pažintys su už jį patį kiek jaunesniais Vokietijos istorikais, pvz., Klausu Zernacku, o ypač Vokiečių ordino istorija tiesiogiai užsiiminėjusiais Hartmutu Boockmannu (1934–1998) ir Udo Arnoldu, su kuriais jis ir vėliau palaikys aktyvius ryšius. 8-ajame dešimtmetyje M. Biskupas ėmė nuolat publikuoti Vakarų Vokietijoje leistuose mokslo žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose. M. Biskupo ir U. Arnoldo iniciatyva 1979 m. buvo surinkti, išversti į vokiečių kalbą ir netrukus paskelbti Vokietijoje žinomiausių Lenkijos istorikų, tyrusių Vokiečių ordino istorijos problematiką, tekstai²³. Tokia veikla ne tik siekta vokiečių kalba skaičiusiai auditorijai atverti Lenkijos istorikų įdirbį, bet pirmiausia norėta tiesti supratimo tiltus tarp Vokietijos ir Lenkijos istorikų, kurie tyrė Vokiečių ordino istoriją. Tam buvo skirta ir 1979 m. birželį Olštynėje dar vadovėlių komisijos rėmuose vykusio konferencija apie Silezijos ir Pamario vaidmenį vokiečių ir lenkų santykių istorijoje viduramžiais bei 1981 m. birželį jau Torunės universiteto surengta konferencija, pradėjusi iki šiol vykstančių, kas dvejus trejus metus rengiamų, daugiausia Vokietijos ir Lenkijos istorikų konferencijų ciklą

²⁰ BISKUP, M.; DOBRZYCKI, J. *Mikolaj Kopernik: uczonek i obywatel*. Warszawa, 1972; anglų kalba: BISKUP, M.; DOBRZYCKI, J. *Copernicus, Scholar and Citizen*. Warszawa, 1972; rusų kalba: БИСКУП, М.; ДОБЖИЦКИЙ, Е. *Николай Коперник – ученый и гражданин*. Варшава, 1972; vokiečių kalba: DOBRZYCKI, J.; BISKUP, M. *Nicolaus Copernicus. Gelehrter und Staatsbürger*. Leipzig, 1973; 2. Aufl.: 1973; 3., durchges. Aufl.: 1980; 4. Aufl.: 1983.

²¹ Apie tai žr.: ARNOLD, U. *Deutschordensgeschichte und deutsch-polnische Schulbuchgespräche*. In *Von Akkon bis Wien. Studien zur Deutschordensgeschichte vom 13. bis zum 20. Jahrhundert* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 20). Hrsg. von U. ARNOLD. Marburg, 1978, S. 344-353; ARNOLD, U.; NOWAK, Z. *Konferenz der Historiker aus der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Schulbüchern. Bericht*. In *Ibid.*, S. 354-361. Konferencijos medžiaga publikuota: *Rola Zakonu Krzyżackiego w podręcznikach szkolnych Republiki Federalnej Niemiec i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: materiały konferencji historyków RFN i PRL - Toruń, wrzesień 1974 r.* Red. M. BISKUP. Wrocław, 1976.

²² Plg. HACKMANN, J. *Ostpreußen und Westpreußen...*, S. 345-347.

²³ *Der Deutschordensstaat Preußen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 30). Hrsg. von U. ARNOLD, M. BISKUP. Marburg, 1982.

„Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica“²⁴. Ši ciklą išvystant, daugiausia pastangų įdėjo kitas K. Górsčio mokinys, M. Biskupo kolega, istorikas Zenonas Hubertas Nowakas (1934–1999).

Plėtojant dialogą tarp Vokietijos ir Lenkijos istorikų, užsiėmusių Vokiečių ordino problematika, M. Biskupas neabejotinai tapo pagrindiniu vokiškosios pusės atstovu Lenkijoje, o lenkiškosios pusės „ambasadoriumi“ Vakarų Vokietijoje savo ruožtu buvo Udo Arnoldas. Pakviestas M. Biskupo, 1975 m. U. Arnoldas pirmąkart individualiai dalyvavo Lenkijos istorijos draugijos Torunės skyriaus posėdyje, kuriame skaitė pranešimą, o M. Biskupas 1977 m. dalyvavo U. Arnoldo 1974–1992 m. pirmininkautos Vakarų ir Rytų Prūsijos istorinės komisijos (*Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*) suvažiavime, netrukus tapdamas ir šios komisijos nariu. 1985 m. abu istorikai tapo Vienoje įsteigtos Tarptautinės istorinės komisijos Vokiečių ordinui tirti (*Internationale Historische Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens*) bendrakūrėjais: U. Arnoldas – pirmininku, M. Biskupas – vicepirmininku. Užbėgant įvykiams už akių, reikia pridurti, kad abu istorikai prisidėjo įtraukdami į šią dialogą ir tarpusavio supratimą, o ne konfliktą skatinusią erdvę ir 1992 m. Klaipėdos universitete įsteigtą Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centrą, kuriame XX a. paskutiniame dešimtmetyje telkėsi kone pajėgiausi Lietuvoje vidurinių amžių Vokiečių ordino ir Lietuvos santykių istorijos specialistai.

Susikoncentravęs į Vokiečių ordino tyrinėjimus, 9-ajame dešimtmetyje M. Biskupas paskelbė net tris kapitalinius veikalus, skirtus Ordino valstybės istorijai ir jos santykiams su Lenkija XVI a. pradžioje. Pirmoji – tai 1983 m. pasirodžiusi solidi monografija apie Lenkijos laikyseną Vokiečių ordino atžvilgiu po 1466 m. Torunės taikos – „Lenkija ir Vokiečių ordinas Prūsijoje XVI a. pradžioje: prie prūsiškojo ordino sekularizacijos ištakų“²⁵, kuri buvo parengta šaltinių, saugomų daugiausia ne Lenkijos, o Vokietijos archyvuose (pirmiausia Getingene) pagrindu. Antroji – tai ne mažiau reikšminga kartu su Gerardu Labuda parašyta ir 1986 m. išleista Vokiečių ordino valstybės Prūsijoje istorijos sintezė. Ją rengdami abu istorikai iš socialistinio bloko, gavę stipendiją, 1981–1982 m. viešėjo tik ką pradėjusiam veikti Pažangiųjų tyrimų centre Vakarų Berlyne (*Wissenschaftskolleg zu Berlin*). M. Biskupo ir G. Labudos sintezės vertę, ko gero, iliustruoja tai, kad kartu su 1981 m. pasirodžiusia H. Boockmanno knyga²⁶ ji iki šiol laikoma standartiniu šiuolaikinės istoriografijos veikalu apie Vokiečių ordino istoriją, kurio vertimas į vokiečių kalbą, be kita ko, buvo paskelbtas vos prieš dešimtmetį²⁷. Trečiasis 9-ajame dešimtmetyje parengtas kapitalinis M. Biskupo veikalas buvo monografija, skirta 1520–1521 m. vykusiam Lenkijos ir Vokiečių ordino karui²⁸.

Po jų istorikas rašė jau daugiausia apžvalginio (sintetinio) turinio darbus. Tarp tokių išskirtina Žalgirio mūšio 580-ojo jubiliejaus proga parengta knygutė, kurioje M. Biskupas ne tik apžvelgė mūšio geopolitinį kontekstą ir eigą, bet ir parodė jo reikšmę tolesnėje atminimo tradicijoje iki pat XX a. pabaigos²⁹. Taip pat čia išskirtinas sintetinio pobūdžio veikalas, apibendrinęs Lenkijos ir kitų šalių istoriografijos duomenis apie visus svarbiausius karinius konfliktus tarp Lenkijos ir Vokiečių

²⁴ Nuo 1983 m. Torunės universitetas šiuo pavadinimu leidžia straipsnių rinkinių seriją, kurioje iki šiol yra išleista 16 tomų (paskutinis 2011 m.).

²⁵ BISKUP, M. *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*. Olsztyn, 1983.

²⁶ BOOCKMANN, H. *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*. München, 1981. Alvydo Nikžentaičio atliktą vertimą į lietuvių kalbą žr.: BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas: dvylika jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.

²⁷ BISKUP, M.; LABUDA, G. *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach. Gospodarka, społeczeństwo, państwo, ideologia*. Gdańsk, 1986; Wyd. 2: Gdańsk, 1988; vertimas į vokiečių kalbą: BISKUP, M.; LABUDA, G. *Die Geschichte des Deutschen Ordens in Preußen. Wirtschaft, Gesellschaft, Staat, Ideologie* (Klio in Polen, Bd. 6). Osnabrück, 2000.

²⁸ BISKUP, M. „*Wojna pruska*”, *czyli walka Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519-1521*. Olsztyn, 1991.

²⁹ BISKUP, M. *Grunwaldzka bitwa. Geneza – przebieg – znaczenie – tradycje*. Warszawa, 1991.

ordino, vykusius XIV–XV a.³⁰ Simboliška, kad vienas paskutinių veikalų, kuriame matyti didelis M. Biskupo indėlis, buvo palyginti neseniai pasirodžiusi septynių jaunesnės kartos Lenkijos istorikų sintezė, skirta Vokiečių ordino valstybės Prūsijoje istorijai³¹.

Nuo 1991 m. M. Biskupas buvo Lenkijos mokslo akademijos narys-korespondentas, nuo 1994 m. – tikrasis narys. 1991–1999 m. ėjo Mokslų akademijos Istorijos mokslų komiteto pirmininko pareigas. 1998 m. jis tapo Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje, o 2001 m. – ir Gdanskio universiteto garbės daktaru. Inovroclavo (1997), Torunės (2000), Elbingo (2007) miestai, prie kurių istorijos tyrimų M. Biskupas ženkliai prisidėjo, yra suteikę jam savo garbės piliečio vardus. Bet visų pirma Marianas Biskupas buvo istorijos šaltinių ekspertas, mokslininkas, daug prisidėjęs vystant tarpusavio supratimą tarp skirtingų tautų kolegų Baltijos jūros regione, galų gale tai didžioji figūra regiono, kadaise apėmusio Vakarų ir Rytų Prūsiją, istorijos tyrimuose, tyrinėtojas, kurio dėka Karolio Górschio po Antrojo pasaulinio karo Torunėje padėti Vokiečių ordino istorijos tyrinėjimų pagrindai yra išaugę į mokyklą.

³⁰ BISKUP, M. *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim, 1308-1521*. Gdańsk, 1993.

³¹ *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach: władza i społeczeństwo*. Red. nauk. M. BISKUP, R. CZAJA. Warszawa, 2008.